

**Національна академія наук України
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України»**

Серія «Проблеми регіонального розвитку»
ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

БІЛИК РОСТИСЛАВ РОМАНОВИЧ

**ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
У ВИМІРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Львів -2016

УДК 581.6:332.1(477)
ББК 65.049(4УКР)6—980
Б61

Білик Р.Р.

Б61 Детермінанти регіонального розвитку у вимірі економічної безпеки України : монографія / Р.Р. Білик. - Львів : НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2016. - 352 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)
ISBN 978-966-02-8100-4 (основний)

У монографії досліджено сучасні особливості регіонального розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України. Розкрито теоретико-методологічні засади формування економічної безпеки регіону в системі національної безпеки. Досліджено складові регіонального розвитку, які визначають конкурентоспроможність регіонів та стан їх економічної безпеки. Проаналізовано структурні процеси в економіці регіонів та особливості інвестиційної і зовнішньоекономічної діяльності. Визначено стратегічні пріоритети і механізми підвищення конкурентоспроможності регіонів як засобу зміцнення економічної безпеки України.

Для науковців, керівників і працівників органів управління різних рівнів, аспірантів.

Рецензенти:

Борщевський В.В. — завідувач відділу розвитку територіальних громад і транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», д.е.н., доцент;

Дубішев В.П. - завідувач кафедри економічної теорії та регіональної економіки Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, д.е.н., професор;

Буднікевич І.М. - завідувач кафедри маркетингу, інновацій та регіонального розвитку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, д.е.н., професор;

Васильців Т.Г. — завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування Львівського торговельно-економічного університету, д. е. н., професор.

Рекомендовано до друку вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (протокол № 9 від 5 жовтня 2016р.),

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)
ISBN 978-966-02-8100-4 (основний)

© Білик Р.Р., 2016

©ДУ«ІРДім. М.І. Долишнього НАН України», 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	9
1.1. Сутнісні характеристики економічної безпеки регіону.....	9
1.2. Економічні інтереси регіонів у системі забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні.....	23
1.3. Європейський досвід забезпечення економічної безпеки субнаціональних утворень.....	39
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	61
2.1. Структура і динаміка соціально-економічного розвитку регіонів: виклики для національної безпеки.....	61
2.2. Диспропорційність розвитку регіонів та її вплив на параметри економічної безпеки.....	73
2.3. Ситуація на Донбасі та її вплив на економічну безпеку регіонів України.....	83
РОЗДІЛ 3. КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТА КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	104
3.1. Інвестиційна складова забезпечення безпеки реального сектору економіки регіону.....	104
3.2. Забезпечення фінансової і податково-бюджетної безпеки регіону.....	115
3.3. Зовнішньоекономічний вимір економічної безпеки регіону.....	130
3.4. Комплексне оцінювання економічної безпеки Чернівецької області.....	139
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	157
4.1. Принципи та інструментарій забезпечення економічної безпеки регіонів.....	157
4.2. Інституційно-правове забезпечення економічної безпеки регіонів....	168
4.3. Функції місцевої влади щодо зміцнення економічної безпеки..	185
4.4. Критерії забезпечення економічної безпеки на рівні територіальної громади.....	199

РОЗДІЛ 5. ШЛЯХИ ТА ЗАВДАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	217
5.1. Механізми забезпечення економічної безпеки регіону у процесі децентралізації.....	217
5.2. Синхронізація соціальної політики із цілями забезпечення економічної безпеки регіону	240
5.3. Стратегічне планування як передумова реагування на загрози економічної безпеки регіону	259
5.4. Напрями зміцнення конкурентоспроможності регіонів у системі забезпечення економічної безпеки	276
ПІСЛЯМОВА.....	298
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	306
ДОДАТКИ.....	335

ПЕРЕДМОВА

Розвиток регіонів України сьогодні набуває нової актуальності, що зумовлено не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками. Умови регіонального розвитку суттєво змінилися за останні два десятиріччя під впливом загальносвітових тенденцій і характеризуються якісним підвищенням відкритості світогосподарських процесів. Відкрита економіка спрощує і прискорює рух товарів, людей, капіталу та ідей, і в той же час суттєво впливає на територіальне їх розміщення, яке стає все більш концентрованим. Результатом динамічного зосередження економічної активності є посилення нерівномірності розвитку країн та регіонів і, відповідно, поглиблення диспропорцій між ними, що зумовнює особливості забезпечення економічної безпеки регіонів. Подібні тенденції найбільш рельєфно виявляються у державах, що перебувають на стадії трансформації всіх складових суспільного життя, у тому числі в Україні.

Усвідомлення закономірностей, що визначають сучасні парадигми та детермінанти регіонального розвитку, є надзвичайно важливим для формування адекватної визначеним вище викликам регіональної політики. Її зміст, архітектура, нормативно-правове забезпечення, інструментарій повинні постійно пристосовуватися до умов, у яких відбуваються зміни в регіональних процесах та системі забезпечення економічної безпеки регіонів України.

Полеміка, що триває серед науковців, політиків і практиків щодо теоретичних і практичних підходів до систем організації підсилюючих одна одну різних сфер державної політики з метою їх інтеграційного впливу на процес регіонального зростання, стосовно побудови ефективної системи багаторівневого управління, націленої на зміцнення координуючих основ у регулюванні регіонального і місцевого розвитку, визначення найбільш ефективних інструментів територіального впливу на подальший соціально-економічний розвиток та підвищення конкурентоспроможності регіонів, свідчить про складність і

актуальність означеної проблематики. Зазначена проблема будується на сучасних моделях регіональної економіки таких іноземних учених, як А. Гранберг, П. Кругман, Б. Лавровський, В. Лексін, Р. Лукас, Д. Родрік, Р. Ромер, М. Фуджита, А. Чистобаєв, А. Швецов та інші.

В українському науковому середовищі тривають дискусії стосовно сучасної парадигми регіонального розвитку. Проблеми регулювання соціально-економічних процесів країни та її регіонів перебувають у центрі уваги таких вітчизняних дослідників, як О. Амоша, В. Бодров, М. Войнаренко, П. Гальчинський, В. Геєць, Е. Лібанова, І. Манцуров та інші. Українська школа регіоналістики має вагомий науковий доробок у теорії розміщення продуктивних сил, який відіграв важливу роль в організації територіальної структури національного господарства, ефективно використовувався в умовах планової економіки. Значний внесок у формування нових поглядів на зміст регіональної проблематики зробили такі вітчизняні вчені, як П. Беленький, І. Буднікевич, З. Варналій, С. Вовканич, В. Воротін, М. Долішній, В. Дубішев, Кравців, В. Мікловда, Н. Мікула, Я. Олійник, М. Орлатий, В. Пила, С. Писаренко, Я. Стеченко, М. Хвесик, Я. Хоменко, О. Чмир, В. Чужиков, М. Чумаченко, О. Шаблій, С. Шульц та багато інших.

Систематизовані погляди на проблему економічної безпеки регіонів представлені в роботах українських науковців: І. Бінько, Д. Буркальцевої, Н. Вавидюк, З. Герасимчук, О. Головченко, А. Гуменюка, О. Власюка, З. Варналія, Т. Васильціва, Я. Жаліло, А. Качинського, Т. Ковальчука, А. Мокія, В. Мунтіяна, О. Новікової, Г. Пастернак-Таранущенко, С. Пирожкова, О. Саєнка, А. Сухорукова, В. Шлемка, В. Шуршина, Н. Яценка та інших. Аналіз досліджень, проведених цими авторами, вказує на існування достатньо різноманітних підходів стосовно проблеми забезпечення економічної безпеки регіонів, які потребують систематизації, дослідження їх теоретичної та практичної значущості й подальшого розвитку. Водночас відсутність єдиного понятійного апарату, недостатня вивченість проблеми зміцнення економічної безпеки регіонів, ризиків функціонування системи економічної безпеки регіонів значно перешкоджають формуванню повноцінної теоретичної, а в подальшому і

прикладної бази дослідження проблематики економічної безпеки у науковій думці.

Економічні та соціальні зміни, що відбуваються, потребують переосмислення національної регіональної моделі як у теоретичному аспекті, так і на рівні механізму її впровадження. З огляду на це, формування економічної безпеки регіону та інституційне забезпечення її впровадження на основі досліджень просторових закономірностей розвитку в ринкових умовах господарювання з метою підвищення їх конкурентоспроможності призначили вибір наукового дослідження, його мету і завдання.

Головна мета монографії - наукове обґрунтування **теоретико-методологічних** засад і прикладних аспектів **підвищення** конкурентоспроможності регіону **в контексті** забезпечення економічної безпеки регіонів України та зміцнення їх конкурентоспроможності.

Реалізація поставленої мети зумовила відповідну структуру монографії, що складається з п'яти розділів.

У першому розділі розкриваються теоретичні засади забезпечення економічної безпеки регіону. Зокрема, визначено сутнісні характеристики економічної безпеки регіону, економічні інтереси регіонів у системі забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні, розкрито європейський досвід забезпечення економічної безпеки субнаціональних утворень.

Другий розділ присвячено структурним характеристикам розвитку регіонів у контексті забезпечення економічної безпеки. Проаналізовано структуру та динаміку соціально-економічного розвитку регіонів України в контексті викликів для національної безпеки. Розглянуто диспропорційність розвитку регіонів та її вплив на параметри економічної безпеки, а також ситуацію на Донбасі та її вплив на економічну безпеку регіонів України.

У третьому розділі розглянуто компонентний склад та здійснено комплексне оцінювання економічної безпеки регіону. Проаналізовано та розкрито інвестиційну, фінансову та податково-бюджетну складові забезпечення безпеки реального

сектору економіки регіону, здійснено зовнішньоекономічний вимір економічної безпеки регіону.

Розкриттю процесу формування та реалізації політики регіонального розвитку в системі забезпечення економічної безпеки регіонів в Україні присвячено четвертий розділ монографії. У ньому визначено та розкрито принципи, інструментарій, інституційно-правові передумови та механізми забезпечення економічної безпеки регіонів України, функції місцевої влади щодо зміцнення економічної безпеки та критерії забезпечення економічної безпеки на рівні територіальної громади.

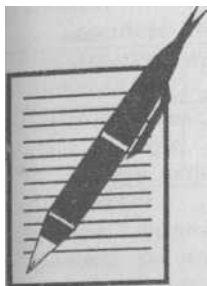
У п'ятому розділі визначаються шляхи та завдання підвищення конкурентоспроможності регіону в контексті зміцнення економічної безпеки України, зокрема, визначено механізми забезпечення економічної безпеки регіону у процесі децентралізації, у тому числі синхронізацію соціальної політики, а також стратегічне планування як передумова реагування на загрози економічної безпеки регіону та основні напрями зміцнення конкурентоспроможності регіонів у системі забезпечення економічної безпеки.

Монографія розрахована на науковців, викладачів, докторантів та аспірантів, студентів, державних службовців, широке коло читачів, які цікавляться актуальними проблемами регіонального розвитку, забезпечення економічної безпеки регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності в сучасних глобалізаційних умовах.

Автор монографії висловлює щире подяку поважним рецензентам - докторам економічних наук, професорам Буднікевич І.М., Васильціву Т.Г., Дубіщеву В.П., доценту Борщівському В.В. за підтримку, конструктивні зауваження, змістовні поради та пропозиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

В умовах глобалізації провідне значення має система забезпечення національної безпеки, у тому числі економічної безпеки держави та її регіонів. Невід'ємною складовою політики забезпечення економічної безпеки регіонів є їх захист від різноманіття внутрішніх (таких, що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні рівноваги із загальнонаціональними інтересами¹, що є передумовою та запорукою сталого регіонального розвитку України.

Відтак, головним завданням регіональної політики держави має стати досягнення балансу між її інтересами та інтересами розвитку її регіонів у процесі соціально-економічного розвитку².

У цьому розділі ми розкриємо теоретичні засади забезпечення економічної безпеки регіону, зокрема, визначимо сутнісні характеристики економічної безпеки регіону, економічні інтереси регіонів у системі забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні, розкриємо досвід європейської політики забезпечення економічної безпеки субнаціональних утворень.

1.1. Сутнісні характеристики економічної безпеки регіону

Науковці виділяють такі види економічної безпеки: глобальну економічну безпеку, міжнародну економічну безпеку, національну економічну безпеку, економічну безпеку регіону,

1 Гуменюк А. М. Еволюція теоретичних положень економічної безпеки в умовах трансформацій / А. М. Гуменюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Економічні науки. Вип. IV (48). – Чернівці, 2012. – С. 23-29.

2 Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 17-18.